

ФОЛЬКЛОРНІ ДЖЕРЕЛА ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ВАСИЛЯ ГОЛОБОРОДЬКА

У статті подано спробу з'ясувати прийоми введення автором у поетичний текст різнорівневих фольклорних елементів і конструювання на їх основі індивідуально-авторської системи художнього образотворення. Розглянуто роль фольклорного складника у формуванні поетичного світогляду, мовно-поетичної картини світу митця. Звернено увагу на особливості використання та способи реалізації різножанрових фольклорних елементів у архітектоніці авторських текстів. Проаналізовано фольклорні образи, фольклорні ситуації, фольклорні мотиви як трансформовані реалії уснонародної словесності з урахуванням їх семантики, естетичного змісту, стилістичних функцій. Осмислено фольклорні компоненти у структурі авторського поетичного тексту як мовно-естетичні знаки української культури.

Ключові слова: верлібр, фольклорний компонент, фольклорно-пісенні образи, ідіостиль, трансформація фольклорного слова, народно-пісенна універсалія, мовно-естетичні знаки української культури, казка, народна пісня, веснянка, дума.

The article attempts to find out the methods of introducing the author into a poetic text of multilevel folklore elements and the construction of an individual-author's artistic-figurative system of education on the basis of them. The role of the folklore component in the formation of a poetic outlook, a language and poetic picture of the world of the artist is considered. The attention is paid to the peculiarities of use and methods of implementing multi-ethnic folklore elements in the architectonics of the author's texts. The folkloric images, folklore situations, folk motifs as transformed realities of universal folklore are analyzed, taking into account their semantics, aesthetic content, stylistic functions. The folklore components in the structure of author's poetic text as linguistic and aesthetic signs of Ukrainian culture are comprehended.

Key words: verliber, folklore component, folklore and song images, idiostyle, transformation of folklore, folk song universal, linguistic aesthetic signs of Ukrainian culture, fairy tale, folk song, freckle, duma.

Сюрреалістичний напрям у сучасному українському словесно-художньому мистецтві якнайвиразніше

представлений творчістю Василя Голобородька. Дослідники ідіостилію В. Голобородька відзначають таку особливість його манери письма, як зв'язок з народномовною, фольклорною цариною. Митець не просто використовує фольклоризми як краплі, як орнаментальні структури, а надає різнорівневим одиницям уснословесної творчості оновленого, «прирощеного» емоційно-експресивного та концептуального змісту. При цьому способи реалізації у поетичних текстах фольклорних структур – найрізноманітніші.

Одним із фундаментальних чинників творення верлібру на основі фольклорного досвіду у мовотворчій манері В. Голобородька постає міфологізація оповіді через переносне вживання слів. Переносність ґрунтується на прийомі антропоморфізації фольклорної реалії. Відтак митець надає своїм віршовим зразкам своєрідного казкового характеру, при цьому оригінальність власне поетового текстотворення не втрачається, не губиться. Скажімо, улюблений письменником фольклорно-пісенний фрагмент-локус *біла хата у вишневому садку* в Голобородьковій інтерпретації постає як антропоморфізований образ: *біла хата у вишневому садку* – хата пов'язана золотою солом'яною хусткою (дах – за зовнішнім виглядом нагадує жіночу хустку, якою пов'язана голова; разом з тим дах – це «голова» хати), *з ясними очима/ на білесенькому обличчі (ясні очі – вікна, білесеньке обличчя – стіни), одягнена у зелену вишневу спідницю* (довкола хати росте вишневий садок; зелень вишневих дерев – *зелена вишнева спідниця хати*). Розпочинається вірш із метафоричного обрамлення поняття хата, закінчується – прямим його називанням: *інші хати – усе село –/ не схожі між собою/ і на нашу хату не схожі,/ але всі із золотою солом'яною покрівлею,/ всі з ясними вікнами/ на побілених стінах,/ всі поміж зелених вишневих садків* («Дорогою через літо»).

Отже, антропоморфізація поетичних реалій – ключовий прийом Голобородькових мовно-естетичних шукань. Це зумовлено прагненням митців сюрреалістичного напрямку (особливо вдалося В. Голобородьку) міфопоетизувати віршову оповідь, створити винятково-неповторну атмосферу текстобуття. Так верлібровий текст В. Голобородька стає

поезією-казкою з домінуванням першого компонента і ніяк не нав'язуванням казкових прийомів. Міфо-поетичний складник вимальовується як своєрідна надбудова, як прирощений зміст, як оригінальний відтінок думки і як внутрішньо наповнений її смисл.

Зв'язок із фольклорною традицією спостерігаємо на прикладі використання у багатьох випадках інтертекстуальних компонентів. Інтертекстуальні прийоми, до яких звертається митець, – найрізноманітніші.

Дуже часто – це цитування фольклорних текстів – уведення міні-фрагментів у авторський текст. Так, у поезії «Веснянки: дівчата дражнять хлопців» фіксуємо шість жартівливих фрагментів інтертекстуального характеру, наприклад: «*Всі парубки помарніли, / бо сирую кашу їли: / їли кашу недоварену, / їли свиню недосмалену*». Складно однозначно сказати, чи це власне фольклорний текст, чи стилізований під народнопісенний.

Фольклорні тексти засвідчені як епіграфи до творів:

ПРОЗА: З УКРАЇНИ – ДОДОМУ

Ой поїхав з України

Козак молоденький.

(З народної пісні)

*Місце незатишне: площа з величезною баюрою,
відтинок перевантаженої траси, якою з гуркотом
проїжджають самоскиди, трактори,
площа з кіоском «Союздруку»...*

Фольклорний струмись у тексті може бути зумовлений своєрідною ретроспекцією у минуле, прагненням відтворити побутово-історичну, естетичну тощо картини етнобуття; проте фольклорний фрагмент – це не просто кадр із далекого минулого, а факт для розвитку думки й уяви, для осмислення історії народу в деталях (згадка про Берестечко у поезії «Кривий танець»). Фольклорно-пісенні вислови в означеному творі на зразок: *кривий танець, кривий танець ведуть, весну веселу гукають, веснянки ведуть, весну закликають, долиною війська/ козацьке іде, як мак процвітає*, інтертекстуальний компонент – фрагмент веснянки («Благослови, Боже, весну закликати! Весну закликати, зиму проваджати»), казковий

елемент: *птахи над ними вгорі летять –/ дорогу вказують – слугують* відтворенню глибинної історичної картини етносвіту:

КРИВИЙ ТАНЕЦЬ

*На горі дівчата
– у вишиваних сорочках –
кривий танець ведуть,
весну веселу гукають*

.....
*Так, долиною військо
козацьке іде, попереду гетьман,
замислений про Берестечко,
військо іде, жупани – як мак процвітає,
веселить багатолюдністю і голосами світ,
птахи над ними вгорі летять –
дорогу вказують.*

Інтертекстуальні компоненти, запозичені з дум, – *калина об Різдві, о Петрі, синім цвітом процвітає*, – своєрідні маркери історичної пам'яті, минулого, зв'язку поколінь тощо:

КАЛИНА ОБ РІЗДВІ

*Калиною, розквітлою об Різдві,
ти повернувся, Василю, на Україну:
тут сьогодні справджуються твої слова;
хоч і не все казане тобою справджується,
хоч і справджується не все, про що ти казав,
але все, про що ти казав, має справдитися.
Через замерзлий о Петрі Дунай перейшов
до поля...*

Порівняйте з текстами дум:

*Од старих людей приповісті такої не чувала,
Щоб о Петрі бистрій ріки-озера замерзали,
Щоб о Різдві калина в лузі процвітала,
Щоб жовтий пісок на білому камені зходжав...*

(Укр. нар. дума);

*Як будуть о Петрі бистрій ріки-озера замерзати,
Об Різдві калина в лузі процвітати...*

(Укр. нар. дума).

Звичним, природним для В. Голобородька є вживання фольклорно-пісенних образів, наприклад, із веснянок: *Перепілочка, Подоляночка, Білоданчик: І скільки б я не дивився цієї весни/ на дівочі хороводи на вигоні,/ на те, як дівчата, побравившись за руки,/ з піснями танок ведуть, –/ у середині кола бачу тільки тебе:/ і Перепілочка – ти,/ і Подоляночка – ти,/ і Білоданчик – ти!* («Ладо моє»). Звичайно, це не копіювання, як уже наголошувалося, веснянок, а відшукання в народнопоетичних текстах образів із подальшим їх переосмисленням, змістовим наповненням. *Перепілочка, Подоляночка, Білоданчик* – усоблення образу коханої.

Орієнтація на фольклорні джерела помітна у випадку використання фольклорної ономастики, що переплетена з фольклорними сюжетами, мотивами: *Телесик* (казковий персонаж), *Сагайдачний* (персонаж із легенд, переказів).

Мовно-культурні одиниці фольклорного походження – органічні складники ідіолекту митця. Це мовно-естетичні знаки української культури (С. Я. Єрмоленко). Ними наповнені автори тексти: вони об'єднують реалії рослинного світу: *м'ята, калина, вишня, груша, яблуна*; назви тварин: *ведмідь, лисиця*; назви явищ природи: *вітер, сонце, дощ*; найменування предметів побуту: *рушник, полотно*; назви будівель та їх частин: *хата, поріг, криниця, колодязь, тин*; найменування посуду: *гличик, відра*; найменування просторових понять: *гора, долина, степ, вишневий сад, ліс, город, луг* тощо. Знаки української етнокультури (В. В. Жайворонок) у інтерпретації Василя Голобородька наповнені різноплощинним змістом: фольклорною семантикою й індивідуально-авторським смислом.

У поезії «Зелен день», що створена на основі фольклорно-пісенних образів *сопілка, гай, верба, криниця, червона калина*, відбувається трансформація фольклорно-пісенних конструкцій, ускладнення змісту понять, несумісне з загальномовного погляду поєднання слів, що продукує метафоричний контекст: *у зеленому гаї – у шумі зеленим гаїв, сопілка – сопілка засмучених слів, під вільхою, чи під вербою викопати криницю – під вільхою, чи під вербою, в краю, де родився і зріс, ми викопасмо з тобою/ криницю прозорих сліз*. Почасти митець перетворює,

модифікує фольклорну ситуацію: соловей співає на калині – *Над нею червону калину/ посадимо навесні,/ хай пісню гойда солов'їну,/ хай квітами плаче пісні;* або ж ускладнює, розширює її: *дівчина прийде брати воду до криниці – Хай прийде туди із відерцем/ дівчина у зелен день:/ і брязне об воду денце,/ і сонце у відро упаде.*

Митець «осучаснює» фольклорно-пісенні формули, за якими розкодовується етнодосвід поколінь: *біла сорочка, білий рушник, біла хата, шити сорочку* у контексті твору набувають символічного змісту: *білий колір і вишивання* – це одвічні чисті мрії й сподівання, що протилежні життєвим негараздам: *Жодних кольорів у світі,/ лиш біле,/ як білий аркуш паперу,/ що над ним занімала рука,/ не наважуючись написати перше слово/ у листі до коханої,/ як біла сорочка,/ що її шие сестра для брата/ на повернення,/ як білий рушник,/ білений під місяцем,/ у руках матері,/ що роздумує, який узор вибрати./ Лиш біле,/ лиш протилежне темряві,/ як білий череп/ української хати* («Біла хата»).

В. Голобородько віртуозно володіє прийомом обігрування запозичених із фольклору образно-пісенних ситуацій, звичних для українського побуту (використання фольклорно-пісенної подієвості): *біля криниці, копати криницю, ходити по воду, напоїти коня, принести води та ін.): Біля криниці хлопець злізе з коня,/ напоїти його з дороги* («Калинове деревце»).

Зберігаючи в пам'яті генетично закодовані народнопісенні формули на зразок *біля криниці, напоїти коня, калиновий цвіт, червона калина,* фольклорно-пісенні універсалії-символи *калина, дорога, козак,* митець творчо послуговується ними і водночас моделює свої образи *калинового деревця, калинового листка,* що споріднені з фольклорними джерелами:

*Та не журися, козаче,
угадаєш ти твою дівчину поміж усіх дівчат:
понесе тебе калиновий – легенький – листок,
що ти його знайшов на своєму слідіві,
до калинового листка, що зеленіє в городчику
найгарнішої у світі дівчини,*

*поберетесь із дівчиною за руки –
зачервоністе калиновим деревцем
(«Калинове деревце»).*

Уведення казкових мотивів, переплетення казки і реальності – звичні для В. Голобородька прийоми. Наприклад, у верлібрі «Думка у синіх квітах» митець використовує фольклорні образи, фольклорні ситуації (*із чужини, до білої хати, срібною вуздечкою, золотою підковою, у ворота: Стоїть мій кінь під твоїм вікном, зіркою, коневі гриви не розчеше, Наній мого коня,/ нагодуй мого коня, у чисте поле*), а також прийом заперечного порівняння:

*Щоночі мій кінь виринається із стайні
і скаче із чужини на батьківщину —
до білої хати, де ти живеш.
Мій кінь підходить до хати тихенько:
ні золотою підковою у ворота не стукне,
ні срібною вуздечкою на подвір'ї не брязне,
ні шовковою гривою під вікном не шелесне
(«Думка у синіх квітах»).*

Характерна для ідіолекту В. Голобородька компресія фольклорного слова-образу: автор не тільки вживає фольклорний знак-символ, а й водночас акумулює в ньому денотативно-конотативний зміст усього фольклорного (ширше – народного) досвіду. Наприклад, такий прийом фіксуємо у поезії «Чайка». Митець віртуозно єднає в образі чайки абсолютно різні знаки етнокультури – образ козацького судна і образ жінки-страдниці (*чайки небоги, що вивела діток при битій дорозі*) (у словнику – це омонімічні слова): *козацька чайка/ метафорична посестра/ чайці небозі що вивела діток/ при битій дорозі/ морем сліз/ випланих за своїми/ загиблими у далеких походах/ дітьми/ несе живих/ на непевних крилах/ на погибель і забуття/ уже оплаканих* («Чайка»). Поезія «Чайка», як й інші, – не переспів фольклорного змісту, а своя – авторська – оцінка подієвості, що її зафіксував фольклор та історична дійсність.

Поету вдається сумістити у своєму тексті фольклорні компоненти з різних жанрів народної творчості, що слугує

суттєвою ознакою ідіостилю митця: *промовить чарівне слово* (з казки), *вийде за ворота* (з пісні, казки), *до церкви люди ішли та, як бджоли, гули* (з дум), *так і буде віднині і довіку; так і буде віднині і довіку* – з кінцівки дум. Наприклад:

*Дід, безіменний, який передав своє ім'я
далеким нащадкам, вийде за ворота,
вийме із білого вуса заблукану бджолу,
промовить чарівне слово, щоб увесь простір
між обома періями хат
учинився затишним для людей, як вулїї,
щоб тим іще не названим простором
до церкви люди ішли та, як бджоли, гули,
щоб медом привітності ділилися між собою
люди, мешканці хат, в усі пори року, –
так і буде віднині і довіку*
(«Творення вулію»).

Міфопоетика В. Голобородька спрямована на досягнення результату в реальності, а не в казковій ситуації.

Авторське поетичне наслідування-стилізація у верлібрі героїчного епосу (думи) – не копіювання мовно-образних реалій героїчного епосу (вони виділені нами в тексті), а видозмінений, по-новому осмислений, з прирощенням змісту твір, що вимагає одночасної актуалізації знань про зміст, образи, символіку тощо думи і водночас продукує нову думку:

*Гей, козаче, чи ти через міру на radoцax від перемоги
оковитої впився,
чи ти від жиру молодого, як собака, сказився,
чи ти у лиху годину із розумовим ганджем уродився –
ти ж не татарин, а юрба оця – не татарський ясир,
це ж – репатріанти –
знову русичі –
відбитий полон, повернений міждо мир
християнський!
Та козак на ясні очі, тихі погляди вивільнених
полонянок не зважає,
усередину натовпу коня вороного направляє,*

*наліво-направо нагайкою сировою помахає,
слова сороміцькі гидко промовляє*

(«Міждо мир хрещений»).

Цей зразок дає нам підстави говорити про авторський прийом верлібрового перекодування фольклорного тексту із збереженням первинної його семантики і додаванням нового глибинного змісту – осмислення всієї кривавої історії й долі України.

Творячи на зразок фольклорного жанру колискову («Слово з колискової»), автор моделює зовсім відмінний текст: на основі казкових фрагментів, які вкраплює у канву верлібру; при цьому пов'язує казку і дійсність. Обігрування фольклорного образу і казкової подієвості – один із прийомів верлібрового текстотворення митця. Казкові реалії-знаки *Телесик, човник, прикликає до бережка, приплинути до берега, річка, ловити рибу* набувають символічно української реальності:

*Мати дитину,
розсіяну по стежках, на городі, в садку,
таку, що вже й квітне яскравими пелюстками,
увечері по мачині збирає.
Телесикового човника,
яким дитина плаває весь день,
прикликає до бережка,
обертає на трісочку.
Річку, де з самого ранку
дитина Телесиком ловила рибу,
перепливає в крапельку води
(«Слово з колискової»).*

Призначення поетичного слова митця – концентрувати в уснословесних образах надзміст, тобто увесь відомий фольклорний досвід, і на основі цієї компресії вибудовувати розвиток власної думки. Так, у двох народнопоетичних образах, поєднаних казковим прийомом на позначення води, – Дунай і криниця («Дунай, що згорнувся у криницю»), що співіснують, співдіють з образами рідної хати, порогу, луку (*зелений лужок*

дитинства, верби, матері), вивершено і закодовано сутність українського буття:

*Варто було уперше в дитинстві,
слухаючи пісню, почути про річку Дунай,
як вона відразу побігла недалечко:
у який бік не пішов би від рідної хати,
всюди натрапиш на річку –
Дунай тече.*

.....
*А під вербою – криниця:
Дунай, що згорнувся у лузі клубочком,
тече сам у себе,
коло себе тримає нас за дитячі руки
своїми чистими джерелами
(«Дунай, що згорнувся у криницю»).*

Дунай і криниця – очевидно, *чисті джерела* духовної культури нації.

Головна ознака Голобородькових верлібрів, що споріднює їх з епічними фольклорними жанрами, особливо казками, – наскрізна одухотвореність тексту: майже усі реалії його творів володіють здатністю говорити (квіти, дерева, явища природи, предмети побуту), діяти так, як людина (бігти, реагувати на події, щось здійснювати) (наприклад, *хмара, вітер, дерево, груша, яблуня* та ін.). Але дивовижною ознакою манери митця є перехід – непомітний і плавний – від прямого називання реалії – до переносного, персоніфікованого, антропоморфізованого її контекстного обігрування («Вітерець, що трусить яблука»). Взагалі Василь Голобородько – майстер поетичного одивлення, зачудування, майстер поетичної фантазії, що нагадує казкові перевтілення («Грушка», «Дві яблуньки»). Справедливими є міркування І. Дзюби, що поетичні тексти В. Голобородька показують, «як багато ще може дати сьогодні органічне відродження елементів української національної давньопоетичної стихії, елементів високофольклорного і високазкового світосприйняття» [Дзюба 2015: 37].

Василь Голобородько може сам вдаватися до творення текстів на зразок фольклорних: до поетичної легенди: як-от

про квітку *петрів батіг*, що теж базується на диві (казковості, незвичайності («Квітка: петрів батіг») або замовляння («Замовляння дощика»).

Віднайдені й виплекані автором різнорівневі фольклорні елементи органічно вписані у форму верлібру. Ці елементи взаємозумовлені у тексті, мотивовані його змістом і є компонентами, що формують суть думки. У структурі поетичного твору вони постають і фактами авторського сприйняття та словесно-образного кодування дійсності, і водночас свідченнями народномовного, народнотворчого досвіду, й ілюстраціями-реаліями увібраного й осмисленого письменницькою практикою народнописенного, фольклорного текстотворення.

Фольклорні компоненти в ідіостилі письменника слугують переконливими і незаперечними свідченнями:

– зв'язку поетичного творчого досвіду з уснословесною творчістю;

– показником народнокультурної, генетично успадкованої пам'яті; взірцем художньо-образної досконалості;

– прикладом національно-життєвого, національно-мовного досвіду, втіленого, зафіксованого у слові.

Фольклорний компонент – складник художньої, мовно-естетичної картини світу митця.

Голобородько В. Повне зібрання віршів. URL: <http://tisk.org.ua/?p=8440>

Дзюба І. Літературні портрети. Київ: Укр. письменник, 2015. С. 37.

Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.

REFERENCES

Holoborodko, V. Povne zibranna tvoriv. URL: <http://tisk.org.ua/?p=8440>

Dzyuba, I. (2015). Literatyrni portretu. Kyiv (in Ukr.).

Yermolenko, S. Ya. (2009). Movno-estetichni znaku ukrajnskoji kulturu. Kyiv (in Ukr.).

Статтю отримано 20.10.2018

Культура слова №89' 2018

Tetiana Betsenko

FOLK SOURCES OF THE POETIC LANGUAGE OF VASYL HOLOBORODKO

The article attempts to find out the methods of introducing the author into a poetic text of multilevel folklore elements and the construction of an individual-author's artistic-figurative system of education on the basis of them. The role of the folklore component in the formation of a poetic outlook, a language and poetic picture of the world of the artist is considered. The attention is paid to the peculiarities of use and methods of implementing multi-ethnic folklore elements in the architectonics of the author's texts. The folkloric images, folklore situations, folk motifs as transformed realities of universal folklore are analyzed, taking into account their semantics, aesthetic content, stylistic functions. The folklore components in the structure of author's poetic text as linguistic and aesthetic signs of Ukrainian culture are comprehended.

It is found out that the main feature of Holoborodko verlibres, which is related to epic folk genres, especially fairy tales, is the transcendental spirituality of the text: almost all realities of the works of the artist have the ability to speak (flowers, trees, phenomena of nature, objects of everyday life), act like a person (run, react to events, do something) (for example, cloud, wind, tree, pear, apple tree...). The special feature of the artist's manner is the transition – imperceptible and smooth – from the direct naming of reality – to the portable, personified, anthropomorphized its context-based play.

The purpose of the poet's words of the artist is not to copy or play folk reality, folk concepts, but to concentrate in the verbal words of superstitiousness, that is, all known folk experience, and based on this compression to build up the development of own thought.

Different levels of folk elements implemented by the author are organically inscribed in the form of a verliber. These elements are interconnected in the text, motivated by its content and are components that form the essence of thought. In the structure of the poetic work, they also appear in the facts of the author's perception and verbally-figurative encoding of reality, and at the same time evidence of folk-language, nationalistic experience, and illustrations-realities of the absorbed and meaningful literary practice of folk-folk, folklore text-making. Folklore means the attributes of the creative use of language-figurative signs, the facts of further semantic-stylistic expansion of the conceptual and figurative content of folk-song images, their semantic consolidation.

Folk components in the idiostyle of the writer serve as convincing and indisputable evidence:

- connection of poetic creative experience with verbal creativity;
- an indicator of folk-cultural, genetically inherited memory; an example of artistic-figurative perfection;
- an example of national-life, national-language experience embodied, fixed in the word.

Folklore component acts as a component of the artistic, linguistic and aesthetic picture of the world of the artist.